

Asia: VM183:00/2017 ja VM/1631/03.01.00/2018

Luonnos hallituksen esitykseksi eduskunnalle laiksi julkisen hallinnon tiedonhallinnasta sekä eräksi siihen liittyviksi laeiksi

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Tietoaarkisto kiittää mahdollisuudesta lausua luonnoksesta hallituksen esitykseksi eduskunnalle laiksi julkisen hallinnon tiedonhallinnasta sekä eräksi siihen liittyviksi laeiksi. Tietoaarkisto on Tampereen yliopiston yhteydessä toimiva erillisyksikkö, jonka perustehtäviin kuuluu muun muassa sähköisten tutkimusaineistojen arkistointi ja välittäminen tutkimukseen, opetukseen ja opiskeluun.

Esityksellä ehdotetaan kumottavaksi muun muassa arkistolaki (831/1994) ja laki julkisen hallinnon tiedonhallinnon ohjauksesta (634/2011). On kiitettävää, että hajallista ja osittain päällekkäistä lainsäädäntöä arvioidaan uudestaan ja yhdistetään yleislaiksi. Tässä yhteydessä on yleisellä tasolla huomattava seuraavaa

- Kumottaessa merkittäviä kansallisia lakeja ja korvattaessa ne samalla yleislailla tulisi kiinnittää erityistä huomiota siihen, että muodostettava uusi kokonaisuus ei jätä puuttumaan aiempaan lainsäädäntöön sisältyntä merkityksellistä sisältöä.
- Uutta yleislakia valmisteltaessa tulisi lisäksi kiinnittää huomiota siihen, että suhde muihin kansallisiin lakeihin – mukaan lukien valmisteilla olevat muutokset – sekä kansainvälisiin velvoitteisiin, etenkin EU-oikeuteen, muodostuu ristiriidattomaksi.

Lain tietopoliittinen tavoite parantaa tietojen tehokasta luovuttamista ja käyttöä viranomaisten, muiden toimijoiden ja palvelujen välillä on merkittävä. Ehdotettu lainsäädäntö sisältää kuitenkin vielä tarpeita uudelleenarviointiin ja muutoksiin eräiltä osin. Tässä lausunnossa on keskitytty kommentoimaan tarkemmin yleislain lukua 8 ”Tietoaaineistojen säilyttäminen ja arkistointi” (ks. kommentit luvun 8 kohdalla) tieteellisten tutkimusaineistojen osalta.

2. Arvionne lukuun 2 Nykytila

-

3. Arvionne lukuun 3 Esityksen tavoitteet ja keskeiset ehdotukset

-

5. Kommentit ja huomiot lakiehdotuksen lukuun 1 yleiset säännökset (pykälät 1-4 ja niiden yksityiskohtaiset perustelut)

Ehdotetun lain julkisen hallinnon tiedonhallinnasta 2 § sisältää lakia koskevia määritelmiä. Yliopistolain (558/2009) mukaisia yliopistoja sekä ammattikorkeakoululain (932/2014) mukaisia ammattikorkeakouluja pidetään ehdotetussa laissa sekä viranomaisina (1 kohta) että tiedonhallintayksikköinä (2 kohta). Ehdotetulla lailla on läheinen yhteys lakiin viranomaisten toiminnan julkisuudesta (621/1999). Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta ei puolestaan määrittele yliopistoa viranomaiseksi vaan julkisuuslakia sovelletaan yliopistoihin yliopistolain 30.2 §:n perusteella. Ammattikorkeakoulujen osalta lakia sovelletaan ammattikorkeakoululain 21.2 §:n perusteella. Vastaavasti esimerkiksi yliopistot ovat nyt kumottavan arkistolain 1 §:n mukaisia arkistonmuodostajia 1 momentin 3 kohdan mukaisesti, mutta eivät viranomaisia.

Vaikka yliopistoihin sovelletaan useilta osin viranomaisiin kohdistuvaa lainsäädäntöä, voisi olla selkeämpää pitää yliopistoja julkisoikeudellisina laitoksina, ja lain soveltamisesta yliopistoihin ja ammattikorkeakouluihin mainittaisiin erikseen ehdotetun lain 3 §:ssä. Tältä osin on toivottavaa, että uudistuksen jatkokäsittelyssä kiinnitetään asiaan huomiota, jos yliopistot ja ammattikorkeakoulut lausuvat asiasta. Lisäksi on toivottavaa, että lainsäädännön jatkokäsittelyssä otetaan asianmukaisesti huomioon yliopistojen esittämät kannanotot ehdotetun lainsäädännön suhteesta yliopistoille perustuslain (731/1999) 123 §:n mukaan annettuun itsehallintoon.

6. Kommentit ja huomiot lakiehdotuksen lukuun 2 Julkisen hallinnon tiedonhallinnan yleinen ohjaus (pykälät 5-9 ja niiden yksityiskohtaiset perustelut)

-

7. Kommentit ja huomiot lakiehdotuksen lukuun 3 Tiedonhallinnan suunnittelu ja kuvaaminen (pykälät 10-12 ja niiden yksityiskohtaiset perustelut)

-

8. Kommentit ja huomiot lakiehdotuksen lukuun 4 Tietoturvallisuus (pykälät 13-18 ja niiden yksityiskohtaiset perustelut)

-

9. Kommentit ja huomiot lakiehdotuksen lukuun 5 Turvallisuusluokittelu (pykälät 19-22 ja niiden yksityiskohtaiset perustelut)

-

10. Kommentit ja huomiot lakiehdotuksen lukuun 6 Asian ja palvelujen tiedonhallinta (pykälät 23-26 ja niiden yksityiskohtaiset perustelut)

-

11. Kommentit ja huomiot lakiehdotuksen lukuun 7 Tietoaineistojen muodostaminen ja sähköinen luovutustapa (pykälät 27-31 ja niiden yksityiskohtaiset perustelut)

-

12. Kommentit ja huomiot lakiehdotuksen lukuun 8 Tietoaineistojen säilyttäminen ja arkistointi (pykälät 32-38 ja niiden yksityiskohtaiset perustelut)

Ehdotetun lain 8 luku sisältää tietoaineistojen säilyttämistä ja arkistointia koskevia säännöksiä. Tietoarkisto katsoo tarpeelliseksi lausua lukuun sisältyvistä puutteista ja muutostarpeista tieteellisten tutkimusaineistojen osalta. Erityisen ongelmallinen on ehdotetun lain yliopistoja koskeva 37 §, johon liittyviä näkökulmia käsitellään alempana.

1. Yleistä

Komission suosituksen tieteellisen tiedon saatavuudesta ja säilyttämisestä (2018/790) johdanto-osan kappaleen 7 mukaan ”[k]äytössä olisi oltava järjestelyt, infrastruktuurit ja ohjelmistosovellukset, joiden avulla tutkimustulosten pitkäaikainen säilyttäminen digitaalisessa muodossa on mahdollista” ja ”jäsenvaltioille olisi suositeltava tämän alan toimintalinjojen luomista tai tehostamista”. Suositus edellyttää jäsenvaltioilta useassa kohdassa kansallisilta toimintasuunnitelmilta selkeyttä. Näin on esimerkiksi tieteellisen tiedon säilyttämisen ja uudelleenikäytön (5 kohta) sekä tutkimusdatan hallinnoinnin (3 kohta) kannalta. Yleisemminkin voidaan katsoa, että suositus edellyttää tieteellisen tiedon saatavuuteen ja käyttämiseen liittyviltä toimenpiteiltä, myös lainsäädännöllisiltä, selkeyttä.

Olennaista olisi, että lainsäädäntö olisi selkeä ja sisällöltään sellainen, joka vastaisi suosituksen tavoitteita, sekä yhtenevä esimerkiksi EU:n perusoikeuskirjan (2012/C 326/02) 13 artiklassa tunnustetun taiteen ja tutkimuksen vapauden sekä Suomen perustuslain (731/1999) 16.3 §:ssä turvatun taiteen, taiteen ja ylimmän opetuksen vapauden kanssa. Samanaikaisesti lainsäädännön tulisi turvata muita perus- ja ihmisoikeuksia, kuten yksilön oikeutta yksityisyyden sekä henkilötietojen suojaan, siinä määrin, kuin on tarpeellista. Yliopistojen osalta on merkityksellistä myös sääntelyn suhde yliopistojen itsehallintoon. Nykyisessä muodossaan luvun 8 säännökset eivät välttämättä ole onnistuneet yhteensovittamaan asiassa merkityksellisiä näkökulmia. On esimerkiksi kyseenalaista, onko 35 §:n mukainen tiedonhallintalautakunnan päätös tarpeellinen, jos tietoaineisto ei sisällä henkilötietoja, etenkin jos säilytyspaikan on jo arvioitu täyttävän riittävät saatavuuden, eheyden ja luottamuksellisuuden vaatimukset hallinnollisilla, toiminnallisilla ja teknisillä toimenpiteillä.

Tietoarkisto on 1998 OPM:n perustama valtakunnallinen palveluyksikkö, jonka tehtävänä on arkistoida jatkokäyttöön luovutettavaksi sähköisiä tutkimusaineistoja. Tietoarkistolle on myönnetty ensimmäisenä Suomessa kansainvälinen CoreTrustSeal (CTS) sertifikaatti, joka kattaa sähköisten aineistojen tietoturvallisen säilyttämisen kaikki vaiheet aina aineistojen vastaanottamisesta niiden pitkäaikaissäilyttämiseen sekä edelleen jakamiseen.

Tietoarkiston palveluita käyttävät laajasti korkeakoulujen ohella tutkimuslaitokset, kunnat, ministeriöt, säätiöt, järjestöt ja media-alan toimijat, kun he ovat teettäneet tutkimuksia ja selvityksiä, joita varten kerätyt tutkimusaineistot halutaan arkistoida jatkokäyttöön luovutettaviksi. Tietoarkiston arkistointipalvelut ovat tiedonhallintayksiköille maksuttomia. Vuosittain Tietoarkiston palveluista ladataan noin 3000 aineistoa niillä tavoilla ja niihin käyttötarkoituksiin, jotka on määritetty arkistointisopimuksissa. Mahdollisuus viranomaisille luovuttaa tietoaineisto ilman lautakunnan päätöstä – kun tapaukseen ei vaikuta vastakkaisia intressejä – olisi sekä lakiehdotuksen että komission suosituksessa ilmaistujen tavoitteiden mukaista.

2. 37 § - Tieteellisten tutkimusaineistojen arkistointi

2.1 Yleistä 37 §:n luonteesta

Ehdotetun lain 37 § koskee tieteellisten tutkimusaineistojen arkistointia yliopistoissa ja ammattikorkeakoululaissa tarkoitetuissa korkeakouluissa. Yksityiskohtaisten perustelujen mukaan pykälän tarkoituksena on edistää tieteellisten tutkimusaineistojen uudelleenkäyttöä. Myöhemmin perusteluissa ilmaistaan, että pykälässä säädetään ”niistä edellytyksistä”, joilla arkistointi tässä yhteydessä on mahdollista. Edelleen hallituksen esityksen säätämisyjärjestystä ja suhdetta perustuslakiin koskevassa osuudessa todetaan, että säännös ei pakota yliopistoja arkistomaan tutkimusaineistoja, vaan säännös on muotoiltu ”mahdollistavaksi”. Säännökselle ilmaistu tavoite on tärkeä, mutta ehdotetussa muodossaan ei ole täysin varmaa, onko säännöksellä toivottuja vaikutuksia. Toivottava lopputulos olisi selkeä säännösympäristö, joka mahdollistaa tutkimusaineistojen monipuolisen ja kustannustehokkaan arkistoinnin ja jatkokäyttöön luovuttamisen olemassa olevia, luotettavia infrastruktuureja hyödyntäen.

Ehdotetun 37.3 §:n mukaan korkeakoulu toimii tutkimusaineiston rekisterinpitäjänä, kun tutkija tai tutkimusryhmä on luovuttanut tutkimusaineiston korkeakoulun arkistoon. Tätä olisi tarkasteltava suhteessa kansallisen tietosuojalainsäädännön uudistukseen. Hallituksen esityksessä eduskunnalle EU:n yleistä tietosuoja-asetusta täydentäväksi lainsäädännöksi (HE 9/2018) on ehdotettu eräitä arkistoinnin kannalta merkityksellisiä säännöksiä. Tietosuojalain 4 §:n 4-kohta koskee henkilötietoja sisältävien tutkimusaineistojen, kulttuuriperintöaineistojen sekä näiden kuvailutietoihin liittyvien henkilötietojen käsittelyä arkistointitarkoituksessa, kun se on tarpeen ja oikeasuhtaista sillä tavoiteltuun yleisen edun mukaiseen tarkoitukseen ja rekisteröidyn oikeuksiin nähden. Lainkohta perustuu tietosuoja-asetuksen 6 artiklan 2 ja 3 kohdassa annettuihin valtuutuksiin ja edellytyksiin.

Tietosuojalain 4 §:n 4-kohdan yksityiskohtaisissa perusteluissa mainitaan, että "[k]ulttuuriperintöaineistoja tallennetaan laajasti moninaisissa muistiorganisaatioissa". Ehdotetun säännöksen soveltamisalan todetaan olevan laaja ja kattavan luonnollisten henkilöiden lisäksi julkiset ja yksityiset oikeushenkilöt. Keskeisinä arviointikriteereinä tässä ovat käsittelyn tarkoitus ja arvio tarpeellisuudesta ja oikeasuhtaisuudesta. Säännöksen perustelut sisältävät lisäksi seuraavan maininnan: "Viranomaisten osalta arkistointitehtävästä säädettäisiin kuitenkin lailla. Tutkimusaineistoja syntyy erityisesti korkeakoulujen ja tutkimuslaitosten toiminnassa. Näiden aineistojen käsittelyedellytykset olisivat samat kuin kulttuuriperintöaineistojen." Perustelujen ilmaisu on osittain tulkinnanvarainen, mutta tietosuojalain 4 §:n 4-kohta näyttäisi silti soveltuvan yliopistoihin ja muihin korkeakouluihin jo sellaisenaan. Tässä yhteydessä on huomattava lisäksi nyt lausuntopyynnön kohteena olevaan hallituksen esitykseen kesken lausuntoajan tehdyt muutokset.

Hallituksen esityksestä julkaistiin lausuntopalvelussa 17.9.2018 muutoksia etenkin koskien lukua 8 "Tietoaineistojen säilyttäminen ja arkistointi". Osana tehtyjä muutoksia 37.3 §:n yksityiskohtaisiin perusteluihin on sisällytetty tekstiä henkilötietojen käsittelyperusteesta. Muutokset sisältävät seuraavat täsmennykset:

1. Yksityiskohtaiset perustelut sisältävät maininnan korkeakouluissa tapahtuvan arkistoinnin perustumisesta tietosuoja-asetuksen 6 artiklan 1 kohdan e alakohtaan. Muutoksella on ilmeisesti tarkoitus säätää käsittelyperuste 6 artiklan 3 kohdan mukaisesti.
2. Samalla on tarkoitus säätää "suojamekanismeista". Näillä viitataan 37 §:n mukaisiin eettisiin toimikunnille ja tietosuojavastaavalle ehdotuksessa annettuihin tehtäviin.
3. Edelleen lisäysten mukaan: "ehdotettavan lain 37 §:n käsittelyperuste perustuu tietosuoja-asetuksen 6 (1) artiklan e alakohtaan ja tietosuojalain 4 §:n 4 kohtaan."

Säännöksen osalta on pidettävä ongelmallisena, että sen luonnetta on muutettu oleellisesti kesken lausuntoajan. Tämä ei ole mahdollistanut ehdotuksesta annettavan asianmukaista palautetta.

Ehdotetun tiedonhallintalain 3.1 §:n mukaisesti lakia sovelletaan tiedonhallintayksikköjen ja niissä toimivien viranomaisten tiedonhallintaan, ellei muualla laissa ole toisin säädetty. Ehdotettu tietosuojalaki on vastaavasti luonteeltaan yleislaki. Tiedonhallintalain ja tietosuojalain välillä ei näytä vallitsevan lähtökohtaisesti selkeää yleislaki-erityislaki -suhdetta arkistointia koskevien erityissäännösten osalta, vaikka tiedonhallintalain soveltamisalaa on rajattu organisatorisesti ja asiallisesti. Ongelmallinen on lisäksi viittaus 37 §:n säännöksen perustumisesta tietosuojalain 4 §:n 4-kohtaan. Tietosuojalain mainittu kohta ei sisällä mitään, mihin 37 § voisi perustua. Lisäksi tietosuojalain yksityiskohtaiset perustelut sisältävät tarkalleen ottaen vain maininnan "arkistointitehtävästä", josta tiedonhallintalain 37 §:ssä ei siinä julki lausuttujen perustelujen mukaan ole luonteeltaan kyse.

Lakien välinen suhde tuo tulkinnanvaraisuutta arkistointikriteerien soveltamiseen. Arkistoinnille on annettu ehdotetun lain 37.2 §:ssä kaksi arkistointiperustetta. Samanaikaisesti tiedonhallintalaista annettuun ehdotukseen on lisätty viittaus tietosuojalain 4 §:n 4-kohtaan, joka sisältää itsessään käsittelyperustetta koskevia kriteerejä. Lisäksi ehdotettu 37.2 § sisältää erityisiä tietoryhmiä, rikostuomioita ja rikkomuksia sekä sosiaalihuollon asiakastietoja koskevat erityiset suojatoimet. Koska 37 § ei kuitenkaan sisällä kansallista poikkeusta tietosuoja-asetuksen 9 ja 10 artiklojen mukaisten henkilötietojen käsittelyyn, tulisi erityisten henkilötietoryhmien osalta tilanteeseen sovellettavaksi ilmeisesti kansallisen tietosuojalain 6.1 §:n 8-kohdan poikkeusperuste käsitellä tutkimus- ja kulttuuriperintöaineistoja yleishyödyllisessä arkistointitarkoituksessa tai 2-kohdan peruste, jossa käsittely koskee laissa säädettyä käsittelyä tai johtuu välittömästi rekisterinpitäjälle laissa säädetystä tehtävästä. Tällöin käsittelyperusteeseen liittyy tietosuojalain 6.2 §:ssä annettu 11-kohdan ei-tyhjentyvä lista rekisteröidyn oikeuksien suojaamiseksi toteutettavista toimenpiteistä. Lakien välisen suhteen epäselvyyden vuoksi on osittain kyseenalaista, miten suojatoimia koskeva lista suhteutuu ehdotetun tiedonhallintalain arkistointiedellytyksien sekä tietoturva koskevien edellytyksien arviointiin. Tilannetta monimutkaistaa lisäksi se, että ehdotetun tiedonhallintalain 4 luvun tietoturva koskevat säännökset ovat lakiehdotuksen 3.1 §:n mukaan ensisijaisia muuhun tiedonhallintayksiköiden toimintaan soveltuvaan lainsäädäntöön nähden.

Tällä hetkellä on kyseenalaista, toteutuuko 37 §:n luonne mahdollistavana säännöksenä. Sen sijaan säännös näyttää tutkimusaineistojen asianmukaista, turvallista ja laillista arkistointia ja jatkokäyttöä rajoittavalta. Edellä on kuvattu osaa säännöksen tulkintaan liittyvistä ongelmista. Näiden lisäksi 37.3 §:n maininnat tutkimusaineiston rekisterinpitäjän sitomisesta korkeakouluun, aineiston luovuttamisesta nimenomaan korkeakoulun aineistoon ja uudelleen käyttämisen sitomisesta lakiin viranomaisten toiminnan julkisuudesta vaikuttavat tarpeettomilta. Tarkoituksenmukaisempaa olisi jättää rekisterinpitäjän ja arkistointipaikan määräytyminen tutkimusaineiston rekisterinpitäjän päätettäväksi, ja henkilötietojen käsittelyperusteena soveltaa kaikissa tapauksissa tietosuojalakiin sisältyviä säännöksiä. Julkisuuslain osalta perusteluissa ei ole mainittu, onko kyseessä vain informatiivinen viittaus, vai onko kohdalla tarkoitus olla sisällöllistä merkitystä. Koska kohdalle ei näytä olevan mitään merkityksellistä perustetta, vaikuttaisi tarkoituksenmukaisemmalta poistaa viittaus julkisuuslakiin kokonaan.

2.2. Tutkimusaineiston rekisterinpitäjästä

Ehdotetun lain 37 §:n yksityiskohtaisissa perusteluissa on todettu, että tutkija tai tutkimusryhmä toimii rekisterinpitäjänä, kun tutkimusaineisto sisältää henkilötietoja. Tutkimusaineiston rekisterinpitäjän mainitsemisen osalta todettakoon etenkin, että

1. Rekisterinpitäjän käsite on autonominen ja tulkittava EU-oikeuden valossa (WP29, Opinion 1/2010 on the concepts of "controller" and "processor"). EU:n tuomioistuin on rekisterinpitäjää määrittäessään käyttänyt tapauskohtaista harkintaa (ks. C-25/17, kohdat 63-75). Joissain tilanteissa organisaatiot ovat voineet jo sisäisesti ohjeistaa tiettyyn toimintamalliin. Jos organisaation ohjeistus

ei vastaa todellisuudessa riittävästi rekisterinpitäjän asemalta vaadittua, asia korjataan erikseen tapauskohtaisesti. Tietosuoja-asetuksen soveltamista valvovat joka tapauksessa asetuksen mukaiset valvontaviranomaiset. Asian avaaminen uudestaan erillisen lain perusteluissa säätämällä voi pahimmissa tilanteissa vaarantaa tarpeettomasti rekisteröityjen oikeudet. Säännöksen perusteluissa oleva maininta on omiaan aiheuttamaan sekaannusta etenkin tilanteissa, joissa tutkimuksen rekisterinpitäjäksi on päätetty jo tutkimusorganisaatio. Parhaat edellytykset rekisterinpitäjän asianmukaiseen määrittämiseen ovat joka tapauksessa yksittäiseen käsittelyyn osallistuvilla toimijoilla.

2. Lain yksityiskohtaisissa perusteluissa on arkistointivaiheen rekisterinpitäjän osoittamisessa viitattu tietosuoja-asetuksen 4 artiklan 7 kohtaan. HE:ssä todetaan korkeakoulujen säätämisestä rekisterinpitäjäksi arkistointivaiheessa, että ”korkeakoulun asema rekisterinpitäjänä [perustuu] tietosuoja-asetuksen 4 artiklan 7 kohdassa tarkoitettuun tilanteeseen, jossa rekisterinpitäjistä on säädetty jäsenvaltion lainsäädännössä.” Asiassa on kuitenkin merkityksellistä se, että tietosuoja-asetuksen 4 artiklan 7 edellyttää sitä, että ”käsittelyn tarkoitukset ja keinot määritellään unionin tai jäsenvaltioiden lainsäädännössä.” Käsittelyn tarkoituksen tulisi olla artiklan 5 kohdan b alakohdan 1 mukaan olla tietty, nimenomainen ja laillinen. Säännöksessä ei mitään ilmeisemmin ole kuitenkaan tarkoitus 4 artiklan 7 kohdan mukaisesti tarkemmin osoittaa käsittelyn tarkoituksia ja keinoja tutkimusvaihetta koskien. Lisäksi lainkohdassa ei ole joka tapauksessa tarkoitus säätää käsittelyperusteesta samalla tavalla kuin arkistoinnin osalta 17.9. tehtyjen muutosten mukaisesti.

Edellä mainituilla perusteilla yksityiskohtaisiin perusteluihin sisältyvät kohdat tutkimusaineiston rekisterinpitäjistä tutkimuksen aikana tulisi poistaa tarpeettomina.

2.3 Eettiset toimikunnat ja tietosuojavastaavat

Lääketieteellistä tutkimusta koskevat säännökset ja eettinen arviointi on Suomessa määritetty tutkimuslaissa (488/1999) ja sen nojalla annetuissa asetuksissa. Ei-lääketieteellinen tutkimus ei kuulu tutkimuslain piiriin. Ihmistieteissä eettinen ennakoarviointi perustuu Tutkimuseettisen neuvottelukunnan antamaan ohjeistukseen ja eettinen ennakoarviointi koskee vain tarkoin määriteltyjä tutkimusasetelmia. Arvioinnissa tarkastellaan tutkimuksen suunnitelmaa ja toteutustapaa riskien ja vahingon välttämisen näkökulmasta. Eettiset toimikunnat eivät nykyisinkään tee varsinaisia päätöksiä, vaan antavat lausunnon tutkimuksen eettisyydestä.

Lakiluonnoksessa tutkimusaineiston arkistointitarpeen arviointi esitetään eettisten toimikuntien tehtäväksi. Arkistointitarpeen arviointi koskee esityksen mukaisesti kaikenlaisia tutkimusaineistoja. Nykyisin esimerkiksi ei-lääketieteellisten toimikuntien kokoonpano vastaa ihmisiin kohdistuvien tutkimusten asiantuntemusta. On hyvin kyseenalaista, pystyvätkö nykyiset toimikunnat arvioimaan esimerkiksi luonnontieteiden aineistojen arkistointitarvetta todistusvoimaisuuden ja mahdollisen uuden tutkimuksen näkökulmasta.

Nykykäytäntöjen mukaisesti tutkimusaineiston mahdollinen arkistointi tulee suunnitella jo rahoitushakemukseen liitettävässä aineistonhallintaliitteessä. Tulisiko tutkijan varmistaa eettiseltä toimikunnalta jo rahoitusta hakiessa suunnitelmansa hyväksyttävyyden, jotta hän voi toimia kuten rahoitushakemuksessa on luvannut? Esimerkiksi Suomen Akatemian hakuihin saapuu vuosittain noin 3000 hakemusta.

Arkistoitavista aineistoista päättäminen lisää oleellisesti korkeakoulujen eettisten toimikuntien työtä ja veisi sitä sisältöalueelle, johon toimikunnat eivät voi suoraan soveltaa eettisen arvioinnin ohjeistusta. Vaikka HE tavoittelee tutkimusaineistojen parempaa saatavuutta korkeakoulujen tutkimusaineistojen arkistointia käsittelevällä 37 §:llä, eettisen toimikunnan käsittely hankaloittaa tutkimusrahoittajien antamien ohjeiden noudattamista, voi itse asiassa vähentää tutkimusaineistojen arkistointia ja tuottaa virheellisiä arviointeja aineistoista, joiden ymmärtämiseen toimikunnilla ei ole asiantuntemusta.

Eettisille toimikunnille annettaviin tehtäviin liittyy lisäksi muita erinäisiä ongelmia. Koska ehdotetussa muodossa toimikuntien päätöksillä on arkistoinnin osalta osittain vastaavia vaikutuksia kuin tiedonhallintalautakunnan elinkaari päätöksellä, jää toimikunnan tekemän päätöksen luonne epäselväksi. Tehdyillä päätöksellä voi olla kuitenkin merkitystä yksilöiden oikeuksille. Oikeussuojasta ja muutoksenhausta ei kuitenkaan ole säännöksiä tiedonhallintalautakunnan päätöksiä vastaavalla tavoin. Lisäksi ongelmallisia voivat olla tilanteet, jos korkeakoululla ei ole eettistä toimikuntaa. Toisaalta tehtävänjako voi olla epäselvää, mikäli toimikuntia on useita.

Ehdotetun tiedonhallintalain 37.2 § asettaisi korkeakoulun tutkimuseettiselle toimikunnalle velvollisuuden pyytää korkeakoulun tietosuojavastaavalta lausuntoa, mikäli arkistoitava tutkimusaineisto sisältää asetuksen 9 tai 10 artiklan mukaisiin ryhmiin kuuluvia tietoja sekä sosiaalihuollon asiakastietoja. Tässä yhteydessä tulisi varmistaa, että tietosuojavastaavilla on käytössään riittävät resurssit tehtävien suorittamiseksi (Tietosuoja-asetus artikla 38 kohta 2). On katsottu, että mitä monimutkaisempiin tai arkaluontoisiin käsittelytoimiin toiminta kohdistuu, sitä enemmän resursseja tulisi olla käytettävissä (WP29, Guidelines on Data Protection Officers, p. 14). Vaikka ehdotetussa säännöksessä on tarkalleen kyse siitä, että tutkimuseettiselle toimikunnalle asetetaan velvollisuus pyytää lausuntoa, ei tietosuojavastaavan velvollisuudesta antaa lausunto, olisi tietosuojavastaavalle ehdotettua roolia syytä harkita uudelleen käytännöllisyyden ja tietosuojavastaavan EU-oikeuden kannalta mahdollisen kansallisen liikkumavaran suhteen.

3. 38 § - Arkistoitujen tietoaineistojen kansallinen metatietopalvelu

Lakiehdotuksen 38 § koskee arkistoitujen tietoaineistojen kansallista metatietopalvelua. Kansallisen metatietopalvelun tavoitteet ovat sinänsä kannatettavia. Sen toteuttaminen tulisi kuitenkin arvioida suhteessa jo tuotettuihin palveluihin. Näitä ovat Suomen arkistoille, kirjastoille ja museoille suunnattu Finna (finna.fi) ja suomalaisille tutkimusaineistoille tarkoitettu Etsin (avointiede.fi/etsin).

Tutkimuksen kansainvälistymisen myötä suomalaiset tutkijat ovat tallentaneet tutkimusaineistojaan omille tieteenaloille soveltuviin kansainvälisiin data-arkistoihin (repository), joissa tuotetaan palvelun omat metadataluettelot. Ei ole tarkoituksenmukaista edellyttää tutkijoilta metatietojen tuottamista useisiin eri palveluihin.

13. Kommentit ja huomiot lakiehdotuksen lukuun 9 Erinäiset säännökset (pykälät 39-40 ja niiden yksityiskohtaiset perustelut)

-

14. Muut huomiot

-

Vaikutusten arviointi

Tiedonhallinnan suunnittelu ja kuvaaminen:

-

Tietoturvallisuus:

-

Asian ja palvelujen tiedonhallinta:

-

Tietoaineistojen luovuttaminen ja sähköinen luovutustapa:

-

Tietoaineistojen säilyttäminen ja arkistointi:

Arvioitu lausunnon kohdassa 8

Muuta huomioitavaa:

-

Laaksonen Helena
Yhteiskuntatieteellinen tietarkisto, Tampereen yliopisto